

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

Розкрито економічну сутність категорій матеріально-технічних ресурсів, ресурсного потенціалу аграрних підприємств, матеріально-технічного забезпечення, матеріально-технічної бази сільського господарства. Розглянуто та обгрунтовано механізм функціонування і взаємозв'язку елементів системи матеріально-технічного забезпечення АПВ.

Складною проблемою розвитку аграрних підприємств в ринкових умовах господарювання виявилось матеріально-технічне забезпечення, наслідком якої стало порушення технологій виробництва продукції. Більшість сільськогосподарських підприємств не мають у своєму розпорядженні достатньої кількості техніки, а нині використовується техніка вичерпала термін амортизації. Тому одним із пріоритетних напрямів національної аграрної політики стало технічне оновлення і матеріальне забезпечення сільського господарства в складі його підприємств та особистих селянських господарств.

Питання матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств знайшли належне відображення в наукових працях С. Азізова, В. Андрійчука, Л. Бага, М. Геруна, А. Іванишина, М. Кісіля, В. Лешенка, В. Петрова, Г. Підлісецького, П. Саблука, В. Товстопята та ін. Водночас окремі аспекти цієї багатопланової проблеми залишаються дискусійними і потребують подальшого дослідження. Зокрема, в теоретичному плані слід систематизувати погляди на економічні категорії «матеріально-технічні ресурси» та «матеріально-технічна база», їхнє місце і роль у процесі виробництва сільськогосподарської продукції.

Стабілізація та подальше ефективне функціонування агропромислового виробництва неможливі без зміцнення та інтенсифікації використання його ресурсного потенціалу. Ефективність господарювання характеризується співвідношенням витрат і результатів. Отже, ресурсовіддача виступає найважливішим показником ефективності виробництва. Пошук шляхів і резервів економічного зростання

має бути спрямований на вивчення кожного виду ресурсів, обгрунтування способів планомірної заміни та компенсації відсутніх ланок, методів оцінювання ресурсного потенціалу, формування його оптимальної структури і комплексного використання.

Ресурси — це засоби виробництва. Під ресурсами розуміють сукупність матеріально-речових благ, природних багатств, які використовуються у виробничих процесах сільськогосподарських підприємств. Іншими словами, ресурси у сфері сільськогосподарського виробництва — це запаси і реальні потоки всіх видів технологічних факторів, що використовуються в суспільному виробництві.

Ресурсне забезпечення являє собою систему організаційно-економічних відносин, спрямованих на оптимальне, своєчасне й ефективне забезпечення виробничого процесу сфери АПВ необхідними засобами виробництва. Існує декілька класифікаційних підходів щодо видів ресурсів агропромислового комплексу (рис. 1).

За першим видом класифікації ресурси агропромислового виробництва (їх походженням) поділять на дві групи: природні й економічні. Економічні ресурси (матеріально-технічні, фінансові, трудові, інтелектуальні, підприємницькі, інформаційні) — це основний елемент економічного потенціалу, можливості процесів аграрного виробництва. Матеріально-технічні ресурси являють собою сукупність засобів і предметів праці, які у технологічних процесах сільськогосподарського виробництва забезпечують відтворювальні процеси (рис. 2).

Виробничо-технічні ресурси є найважливішою складовою матеріально-технічної бази АПВ. До них належать основні засоби — будівлі, споруди, виробничі приміщення тощо, а також машинно-тракторний парк господарств, технологічні лінії, обладнання. Залежно від функціонального призначення виробничо-технічні ресурси діляться на основні засоби виробничого та невиробничого призначення. Окремі види виробничо-технічних ресурсів не однаковою мірою беруть участь

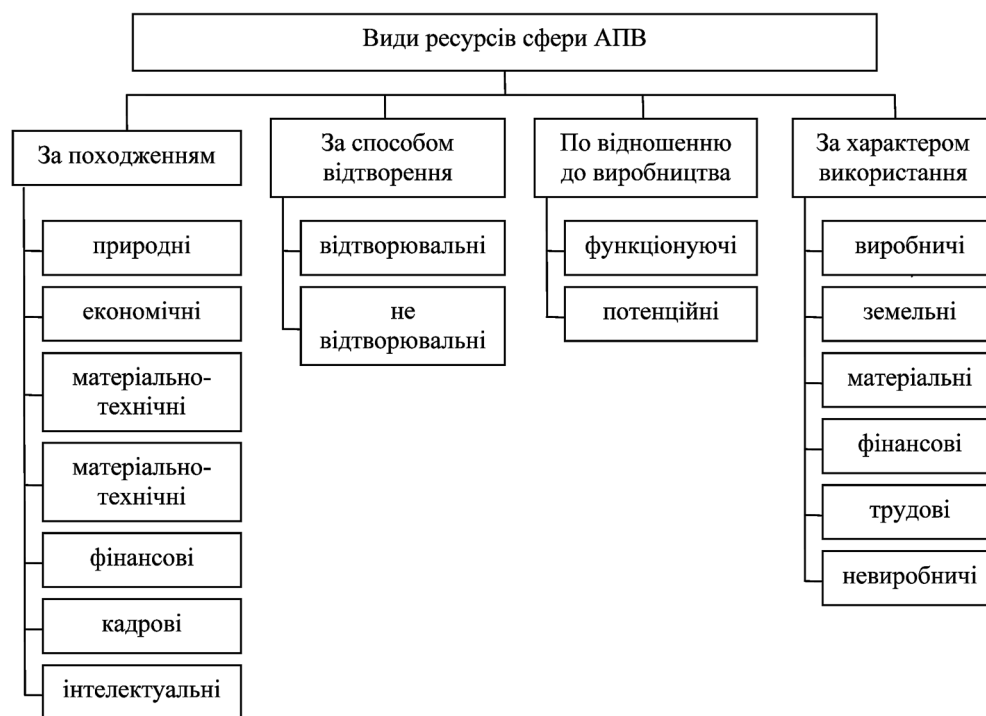

Рис. 1. Класифікація видів ресурсів АПВ

у виробничому процесі. Одні з них прямо пов'язані з основним виробництвом і виступають визначальним фактором нарощення сільгосппродукції (трактори, комбайни, сільгоспмашини, обладнання). Інші ресурси спрямовані на виробництво промислової продукції, а також пов'язані з будівництвом, торгівлею, переробкою сільськогосподарської продукції.

Однією з основних умов підвищення продуктивності праці є підвищення ступеня оснащеності сільського господарства технікою. Низька надійність сільськогосподарських машин, їх технічна недосконалість, фізичний і моральний знос призводять до істотних втрат робочого часу на обслуговування і ремонт техніки.

Зазначимо, що єдиного визначення понять «матеріально-технічна база» та «матеріально-технічне забезпечення» в економічній науці не існує. У науковій літературі застосовують різні підходи до змісту цих понять. Багато дослідників характеризують економічну сутність матеріально-технічної бази виробництва як виробничо-технічну категорію, що не відноситься безпосередньо до економічної науки. Але цю точку зору можна вважати неправомірною з наступних причин.

По-перше, матеріально-технічна база сільського господарства, як і будь-якої іншої галузі національної економіки, є результатом продуктивної суспільної праці. Іншими словами вона акумулює, уречев-

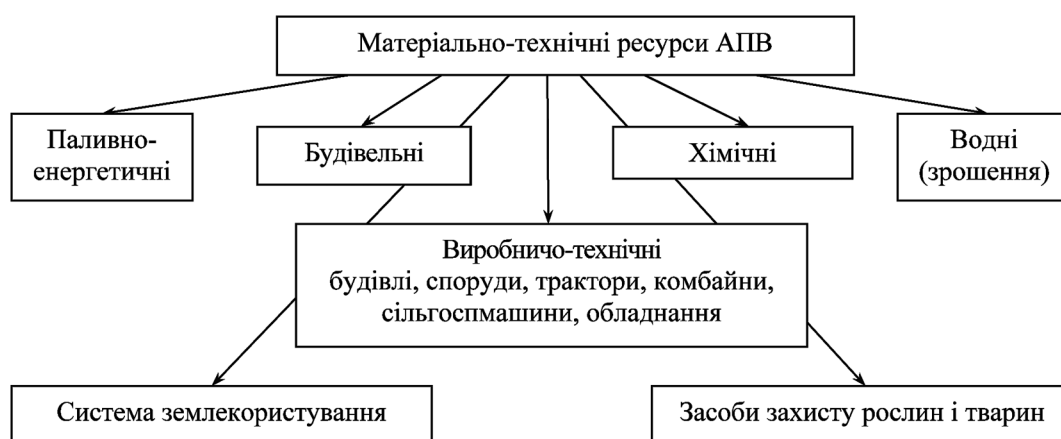

Рис. 2. Склад матеріально-технічних ресурсів АПВ

лює в собі суспільно-організовану людську працю. Це уречевлення об'єктивно набуває економічних форм — споживчої вартості та вартості засобів виробництва. Поняття «споживча вартість фондів» поширене в літературі стосовно окремих видів техніки. Однак воно цілком прийнятно і для їх сукупності. Споживча вартість матеріально-технічної бази виражає її здатність сприяти працівникові в пристосуванні до сил природи і людських потреб, тобто виробляти необхідні матеріальні блага.

По-друге, матеріально-технічна база як суспільний продукт уречевленої праці використовується живою працею. Уречевлена праця безпосередньо виступає в системі машин не тільки у формі продукту, що використовується як засіб праці, але й у формі продуктивної сили [1, с. 126].

Тому матеріально-технічну базу сільськогосподарського виробництва слід розглядати не тільки з природничо-наукової і технічної сторін, але і з економічної, тобто як об'єктивну продуктивну силу уречевленої праці. З урахуванням особливостей сільськогосподарської діяльності (використання землі, живих організмів, впливу природних умов, сезонності виробництва тощо), матеріально-технічну базу сільського господарства можна визначити і біотехнічну систему взаємопов'язаних ланок матеріального виробництва.

Економічний механізм формування і відтворення матеріально-технічної бази сільського господарства характеризується дією двох різних груп факторів. Перша група факторів проявляється через використання горизонтальних економічних зв'язків сільського господарства з машинобудуванням, енер-

гетикою, хімічною промисловістю, будівництвом та іншими галузями економіки. Сформовані на цій основі елементи матеріально-технічної бази уособлюють собою матеріалізовану працю промисловості та капітального будівництва у формі потенційної продуктивної сили [2, с. 64].

Інша група факторів проявляє себе через вертикальні економічні зв'язки всередині сільського господарства, забезпечує взаємодію живої праці і всіх елементів матеріально-технічної бази. В результаті такі її складові, як сільськогосподарські угіддя та біологічна група засобів виробництва, щорічно циклічно відтворюються в межах галузі й підприємства. Якщо таке відтворення здійснюється кількісно і якісно, то воно набуває форми розширеного відтворення. З економічної точки зору сутність розширеного відтворення в сільському господарстві полягає в збільшенні продуктивної сили живих організмів і ґрунту [3, с. 11].

До складу матеріально-технічної бази сільського господарства включаються матеріально-виробничі ресурси і технічні засоби (рис. 3).

Матеріально-виробничі ресурси представлені виробничими запасами і незавершеним виробництвом. До виробничих запасів належать різні речові елементи сільськогосподарського виробництва, що використовуються як предмети праці у виробничому процесі (добрива, корми, насіння, пально-мастильні матеріали, тварини на відгодівлі та ін.) [4].

Наявність запасів — обов'язкова умова нормального функціонування сільськогосподарського підприємства. Вони дають змогу безперервно забезпечувати виробництво матеріально-технічними

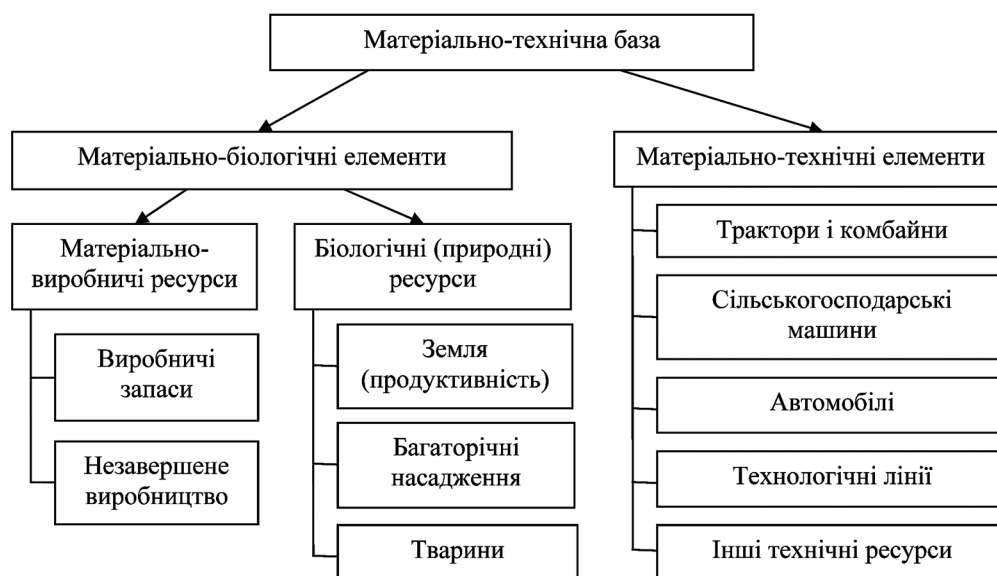

Рис. 3. Структура матеріально-технічної бази

ресурсами. Особливу роль в організації сільськогосподарського виробництва відіграють технічні елементи матеріально-технічної бази.

Під матеріально-технічним забезпеченням сільського господарства розуміємо систему, в якій відбувається споживання матеріально-технічних засобів (техніки, енергетичних ресурсів, запасних частин, добрив, засобів захисту рослин і тварин тощо) шляхом використання послуг підприємств-виробників матеріально-технічних засобів, постачальників та сервісних підприємств [5, с. 7]. Система матеріально-технічного забезпечення — це сукупність підприємств-виробників матеріально-технічних ресурсів, торгово-посередницьких організацій, сервісних підрозділів, формувань з використання технічних засобів та державних органів, що регулюють відносини у сфері техніко-технологічного забезпечення [5, с. 5]. На нашу думку, система матеріально-технічного забезпечення агропромислового виробництва являє собою специфічний ринок, механізми функціонування і взаємозв'язок елементів якого представлені на рис. 4.

Попит на аграрному ринку матеріально-технічних ресурсів являє собою загальну потребу сільськогосподарських підприємств у різних видах засобів виробництва. Попит задовольняють фірми і підприємства, що займаються постачанням ресурсів підприємствам АПВ.

Попит на ресурси з боку окремого господарюючого суб'єкта залежить від попиту на продукцію, яка виробляється з використанням цих ресурсів, тому чим більший попит на продукцію, тим вищий попит і на ресурси, необхідні для її випуску, з урахуванням їх якісних і цінових характеристик та ефективності використання.

На нашу думку, у дослідженнях стану та механізмів матеріально-технічного забезпечення аграрних підприємств необхідний подвійний підхід: з точки зору макросередовища державного регулювання, об'єктивних законів ринку і з позицій підприємств сфери АПВ.

Відповідно до першого підходу, система матеріально-технічного забезпечення АПВ — це сукупність

Рис. 4. Функціонування та взаємозв'язок елементів системи матеріально-технічного забезпечення АПВ

методів і механізмів визначення ресурсних потреб, формування джерел надходження і контролю за ефективністю використання ресурсів з урахуванням існуючої структури агровиробництва та практики регіональної аграрної політики.

Система державного регулювання матеріально-технічного забезпечення АПВ повинна виконувати наступні пріоритетні функції: диверсифікації джерел ресурсного забезпечення; активізації впровадження безвідходних технологій; підтримання ресурсного балансу регіону; розширення ресурсної бази; виявлення і забезпечення державою підтримки критичних і пріоритетних виробництв у сфері АПВ; бюджетного фінансування програм розвитку аграрної сфери, здійснення нормативно-правової підтримки. Нині, на жаль, функції державного управління матеріально-технічним забезпеченням підприємств АПВ, крім розроблення програм розвитку аграрного сектору економіки та нагляду за їх виконанням, практично втрачені. Система матеріально-технічного забезпечення АПВ функціонує і розвивається на рівні аграрних підприємств.

Таким чином, система матеріально-технічного забезпечення з позицій розглянутого підходу — це сукупність форм і методів визначення потреби аграрного підприємства в необхідних ресурсах і виявлення можливих джерел її покриття з урахуванням маркетингової стратегії, поточних цілей і фінансових можливостей підприємства.

Пріоритетними функціями системи матеріально-технічного забезпечення з боку аграрних підприємств є: визначення складу і структури необхідного ресурсного потенціалу; пошук і впровадження можливих джерел покриття потреби в різних видах матеріально-технічних ресурсів; контроль за їх використанням; виявлення втрат і непродуктивного витрачання.

Оскільки держава практично втратила свій вплив і регулюючі функції в даній сфері, то різко зростає роль постачальників ресурсів (фірм, підприємств, асоціацій тощо) і їх споживачів (сільськогосподарських і переробних підприємств) як основних суб'єктів управління. Механізм державного управління ресурсним забезпеченням АПВ трансформувалася в самостійний механізм господарювання, який передбачає вільний пошук партнерів, вибір форм і методів оплати, диференціацію механізмів ціноутворення.

Висновки. Механізми функціонування ринку матеріально-технічних ресурсів і діючи система матеріально-технічного забезпечення агропромислового виробництва поки-що не досконалі й не за-

довольняють потреби сільськогосподарських підприємств в машинах, обладнанні, запасних частинах, засобах хімізації.

Без структурної та організаційної перебудови матеріально-технічного і сервісного забезпечення неможлива стабілізація агропромислового виробництва. Напрями розвитку системи матеріально-технічного забезпечення АПВ передусім повинні бути спрямовані на його відродження і розвиток, комплексну механізацію та автоматизацію технологічних процесів аграрного виробництва, збереження родючості ґрунтів на основі національного машинобудування і виробництва матеріальних ресурсів. Реалізація цієї стратегічної мети може бути здійснена за умови виконання наступних принципів:

— оптимізації й спрямованості цінової, фінансово-кредитної та податкової політики держави на оновлення і підтримку платоспроможності аграрних підприємств;

— забезпечення рівних економічних умов у відносинах споживачів матеріально-технічних ресурсів з суб'єктами їх виробництва, постачання, технічного обслуговування і надання послуг;

— рівноправності розвитку всіх форм власності та господарювання;

— вільного вибору виробничими структурами системи ресурсного забезпечення сфери діяльності;

— створення умов для розвитку конкуренції у всіх ланках системи;

— забезпечення гарантій і відповідальності партнерів агропромислового виробництва за високу якість технічних засобів і надання послуг, інших ресурсів, термінів і умов їх постачання, своєчасність розрахунків.

Використані джерела

1. Джупина Ю.І. Ринок матеріально-технічних засобів агропромислового комплексу України / Ю. І. Джупина // Економіка АПК. — 2004. — № 11. — С. 56—60.
2. Плаксін О.А. Матеріально-технічне забезпечення підприємств АПК в сучасних умовах / О. А. Плаксін // Економіка АПК. — 2004. — № 8. — С. 63—68.
3. Турченко М. М. Формування технічної бази аграрного сектору / М. М. Турченко, А. І. Александрова, С. В. Лобас // Економіка АПК. — 2003. — № 11 — С. 9—13.
4. Сатир Л.М. Теоретичні підходи до визначення економічної сутності матеріально-технічної бази сільського господарства та її складових / Л. М. Сатир // Сталий розвиток економіки. — 2012. — № 7. — С. 324—327.
5. Остапенко Т.М. Формування матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / Т. М. Остапенко. — Луганськ, 2008. — 20 с.